

CALVINOVO UČENÍ O DVOJÍM PŘEDURČENÍ K 500. výročí narození ženevského reformátora

Petr Gallus

CALVINS LEHRE VON DER DOPPELTEN PRÄDESTINATION

Calvin lehrt eine doppelte Prädestination, die dem Trost der Gläubigen und der Herrlichkeit Gottes in der Welt dienen soll: im ewigen Ratschluss Gottes steht von Anfang an fest, wer erwählt und wer verworfen wird. Die Erwählung kann im Glauben erkannt und entsprechend gelebt werden. Im praktischen Lebensvollzug gibt es *signa posteriora electionis*, durch die sich der Glaubende versichern und bestätigen kann, dass er erwählt ist. Komplikationen kommen in Calvins Konzept überall dort, wo seine theologische Sicht von der alltäglichen Erfahrung ergänzt und korrigiert wird. Calvin weiss, dass es auch Menschen gibt, die nur auf Zeit glauben und dann wieder abfallen. Daran zeigt sich, dass auch die Verworfenen einen Glauben haben können – die *fides temporalis*, die sich als wahrer Glaube gebärdet, auch vom Heiligen Geist gewirkt wird, aber nicht so tief geht und nach einiger Zeit wieder verschwindet. Durch dieses Randphänomen, dessen Konsequenzen auch die ursprünglichen theologischen Grundentscheidungen Calvins angreifen, wird jedoch die ganze Konzeption in Frage gestellt.

Dost možná nejznámějším, ale také zároveň velmi sporným bodem Calvinovy teologie je jeho učení o dvojí predestinaci. Calvin je teologem, který čte a vykládá Biblii, zároveň je však také člověkem s určitou konkrétní zkušeností. A právě taková každodenní zkušenost vyprovokovala u Calvina otázky, které ho dovedly k hlubšímu rozpracování učení o předurčení: Jak je možné, že někteří věří a jiní ne? Jak lze vysvětlit, že někteří věří jen dočasně?¹ Calvin odpovídá: To vše pramení z Božího předurčení, z Božího svobodného rozhodnutí o člověku přede všemi věky, které je základem lidské víry i nevíry.

Praedestinatio gemina

„Pod *předurčením* chápeme Boží věčné ustanovení, na jehož základě u sebe Bůh rozhodl, co se má podle jeho vůle stát z každého jednotlivého člověka. Neboť všichni lidé nejsou stvořeni se stejným určením, nýbrž

¹ J. CALVIN, *Institutio religionis christianae*, 1559, III,24,7. Není-li uvedeno jinak, vztahují se odkazy dále v článku na toto dílo.

jedněm je předem určen věčný život, druhým věčné zatracení. Jako je tedy jednotlivý člověk stvořen k jednomu nebo druhému účelu, tak říkáme, že je „předurčen“ k životu nebo ke smrti.“² Předurčení je Boží prelapsární rozhodnutí o každém jednotlivci, které je neměnné a nelze je modifikovat podle života a konkrétních skutků nebo víry člověka.

Predestinace se tak zakládá pouze na *Božím svobodném rozhodnutí*. „Boží vůle je přece *sama* příčinou všeho, co je, a tak to má také správně být! [...] Pokud se tedy ptáme, proč Pán jednal takto, je třeba odpovědět: Protože to chtěl!“³ V tomto bodě končí neustálé dětské tázání: A proč? prostým rodičovským: Protože proto. Ani vyvolení, ani zavržení nemůže člověk pochopit. To první se děje z nepochopitelné milosti a lásky, to druhé právem, spravedlivě, ale stále na základě pro člověka nepochopitelného soudu.

Vyvolení a zavržení od sebe nelze oddělit, nemůže existovat jedno bez druhého. Vyvolení nutně potřebuje temné pozadí zavržení, „neboť samotné vyvolení by nemohlo bez protějšího zavržení existovat“ – „*ipsa electio nisi reprobationi opposita non staret*“.⁴ Calvinovi nejde o nic jiného než o Boží slávu a čest a ta je dle jeho názoru podtržena právě touto „nestejností“, nestejným Božím přístupem k jednotlivým lidem: teprve vedle zavržení, teprve vedle těch, které Bůh nevyvolil, přešel, ponechal jejich osudu, plně vynikne záře Boží milosti, která je jedinou příčinou vyvolení. Nevyvolení neboli zavržení spočívá potom konkrétně v tom, že Bůh odnímá zavrženým účinné působení svého Ducha, tj. nezpůsobí v nich to, co působí ve vyvolených: víru jako důsledek a znamení vyvolení.⁵

Nedržet se Písma a spekulovat o vyvolení je nebezpečný podnik. „Snažit se o *jiné* poznání předurčení než o to, které je pro nás rozvíjeno v *Božím slovu*, je stejně šílené, jako kdyby někdo chtěl jít mimo cestu nebo vidět ve tmě.“⁶ Proto Calvin věnuje rozsáhlé odstavce exegezi Písma. Jeho základní

² III,21,5.

³ III,23,2. Srv. III,24,12: „Proč je tento Vykupitel dán jedněm a druhým ne? Marně se bude mořit ten, kdo zde hledá nějakou příčinu, která by byla vyšší než Boží tajný a nevyzpytatelný úradek!“ Srv. H. OTTEN, *Prädestination in Calvins theologischer Lehre*, Neukirchen 1968, s. 135: „Na rozhodujících místech Calvin uhýbá a sklání se před nepochopitelností Božího svatého majestátu, do jehož tajuplného úradku nedokáže proniknout žádný člověk.“

⁴ III,23,1.

⁵ III,24,2.

⁶ III,21,2. Pátrání po vyvolení mimo slovo Calvin dokonce označuje za největší svod Satana: „Neexistuje žádné těžší a nebezpečnější *pokoušení*, jímž může Satan věřícími otrást, než když je znepokojuje pochybností nad jejich vyvolením a zároveň je popíchne ke zlé touze bádát po něm *mimo pravou cestu*“ (III,24,4).

teze o nutné koexistenci vyvolení a zavržení – která zde ovšem stojí jako hermeneutické východisko ještě *před* exegezí – ho pak vede k oslabování nebo přeinterpretování především těch biblických míst, která otevírají možnost apokatastaze.⁷ A zároveň si pomáhá tím, že začne diferencovat uvnitř centrálního pojmu, že v rámci jednoho pojmu zavede téměř jeho významovou ekvivokaci. V případě vyvolení rozlišuje několik různých *stupňů*, které mu umožňují vyložit různá jinak problémová místa v jeho intenci. Jako první stupeň označuje Calvin vyvolení Abrahamova potomstva, tedy vyvolení národa.⁸ Ovšem vyvolení pokračovalo i v jeho rámci, někteří byli zavržení, jiní ponecháni – a to je druhý stupeň vyvolení, vyvolení jednotlivých osob, ovšem ve formě jejich ponechání, tedy vlastně nezavržení (židů).⁹ Třetím stupněm je účinné vyvolení, tedy vyvolení nejen jako nabídka, jako ne-zavržení, ale zcela pozitivně vzato jako zpečetění nabízeného vyvolení, jako účinná jistota, tedy jako dar Ducha svatého (křesťané).¹⁰ S touto ekvivokací pojmu vyvolení může pak Calvin účinně pracovat a vyinterpretovat z textu vždy to, co potřebuje.

Víra pod zorným úhlem vyvolení

Predestinace se tak stává *ontologickým prius* víry, která se tím posouvá na druhé místo jako důsledek, plod a znak vyvolení. Pouze ten, kdo opravdu věří, je vyvolený a pouze vyvolený může mít pravou víru. Víra je pro člověka *poznání a žití vlastního vyvolení, jeho praktická realizace*. Teprve vlastní víra otevírá pohled na vlastní vyvolení, o němž je rozhodnuto již ve věčnosti, a tedy věčně předchází víře jako své logické konsekvenci, která je stejně jako vyvolení záležitostí svobodné Boží milosti a jeho nepochopitelného a nepřístupného úradku. „Bohu má zůstat ta čest, aby ti, které prve vyvolil, jím byli z milosti také osvíceni“¹¹ – tj. aby jim byl dán dar Ducha svatého, který probouzí víru.

Dar Ducha svatého jako začátek víry zde Calvin nazývá *povolání*¹², které je „dosvědčením vyvolení“, jeho veřejným projevením.¹³ Povolání

⁷ Srv. např. III,24,17. Obecná zájmena „všichni“ nebo „každý“ v biblických textech, které mívají k univerzalitě spásy, interpretuje Calvin jako „všichni vyvolení/věřící“ či „každý vyvolený/věřící“.

⁸ III,21,5.

⁹ III,21,6.

¹⁰ III,21,7.

¹¹ III,22,10.

¹² Srv. III,24,2.

¹³ III,24,1.

ani víra nejsou nutným soteriologickým doplněním vyvolení, již samo vyvolení znamená přijetí za Boží děti a tedy definitivní rozhodnutí o spáse. Povolání a víra jsou jakási následná opatření pro člověka, je to dar, v němž člověk může své vyvolení poznat a žít.¹⁴

Ovšem stejně jako u pojmu vyvolení, i u pojmu povolání zavádí Calvin záhy podobnou ekvivokaci, když rozlišuje „všeobecné“ a „zvláštní povolání“.¹⁵ *Všeobecné povolání* je kázání slova bez rozdílu všem lidem, tedy univerzální nabídka spásy, která ovšem dojde svého cíle pouze u těch, kterým se dostane zvláštního povolání. *Zvláštní povolání* je pak vlastní povolání, které je dáno pouze věřícím – a tedy pouze vyvoleným, totiž povolání jako dar Ducha svatého, jako skutečné slyšení slova. „Z velkého počtu *povolanych* jsou tedy *málokterí vyvolení*; – avšak to se *nevztahuje* na povolání, z něhož mají věřící poznat své vyvolení, jak tvrdíme. Neboť onen první druh povolání připadá zároveň i bezbožníkům, zatímco tento druhý druh s sebou přináší Ducha znovuzrození, který je zárukou a pečetí budoucího dědictví.“¹⁶ Bylo by tedy také možné mluvit o povolání vnějším a vnitřním. Tato ekvivokace Calvinovi znovu umožňuje exegezi problematických míst Písma v tom smyslu, který potřebuje.

Zde se také objasňuje, proč pravá víra, tedy víra vyvoleného člověka, nikdy nemůže úplně vymizet, i kdyby z ní byla jen kapička. Je to znovu důsledkem predestinace, tedy Božího rozhodnutí a řízení, které je základem a příčinou veškeré skutečnosti: „Boží vůle je nutností věcí.“¹⁷ A protože vyvolení je ontologický rámeček celého stvoření, není prostě možné, aby z něj nějaký vyvolený vypadl. Víra vyvoleného je vždy jistá, nikdy nemůže zcela padnout, protože je působena Duchem svatým. Víra je dar Boží, o kterém člověk nerozhoduje, proto pokud se Bůh rozhodl, nemůže člověk jeho rozhodnutí zvrátit a ztratit víru.

Signa posteriora

Calvin výslovně uvádí, že vyvolení se projevuje i v běžném životě člověka, v jeho skutcích, protože povolání jakožto jedno z prvních znamení vyvolení nese jasné plody:¹⁸ lze pozorovat „*signa posteriora*“, následná znamení vyvolení, které jsou plodem Božího vyvolení z milosti a člověku

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ III,24,8.

¹⁶ Tamtéž.

¹⁷ III,23,8 s odvoláním na Augustinův komentář ke Genezi IV,15,26.

¹⁸ Srv. III,14,19.

toto jeho vlastní vyvolení dosvědčují: „Pokud se jedná o *založení* a *ustavení* spásy, pak svatí odhlížejí od všech svých skutků a směřují svůj pohled pouze na Boží dobrotu. [...] Je-li svědomí tímto způsobem založeno, ustaveno a posíleno, pak mu slouží k *posílení* i *pohlížení na skutky*, protože ty jsou totiž svědectvím toho, že v nás přebývá a vládne *Bůh*.“¹⁹

Tento náběh k syllogismu *practicu* otevírá širší možnosti, kde všude se člověk může přesvědčit o svém vyvolení. První instancí, kam Calvin obrací svůj zrak, je sám *Kristus*, „studnice života“, „kotva spásy“, „dědic nebeského království“.²⁰ Každý vyvolený je vyvolen v Kristu. *Christus speculum praedestinationis*; chtít jít za Krista a hledat něco většího nebo dalšího nemá smysl. Ani hledat u Boha *remoto Christo* nemá podle Calvina smysl, protože vyvolení je pouze v Kristu. Bůh v Kristu je *Evangelium*, Boží milost, Boží pravice přivrácená k člověku svým milosrdenstvím. *Bůh remoto Christo* pak ovšem musí být ten, jehož Calvin nazývá *spravedlivým soudcem*, tedy Bůh, který zavrhuje. Zavržení nejsou ve společenství s Kristem, mají tedy co do činění právě s tímto Bohem *remoto Christo*. Zde se ohlašují první problémy Calvinovy koncepce: je-li *predestinace* *odvěké* a *neměnné* Boží rozhodnutí, je-li tedy již ve věčnosti *definitivně* rozhodnuto o vyvolených a zavržených, pak to znamená, že Kristus přišel pouze pro předem vyvolené a že tedy nepřišel pro zavržené.²¹ Přišel proto, aby přinesl lidem možnost jednoho *signum posterius*, aby prezentoval již rozhodnutou spásu i na zemi. *Christologie* zde tak ztrácí svoji *soteriologickou* relevanci: Existuje-li Bůh *remoto Christo*, stává se Kristus a zjevení pouze *partikulárním nástrojem* jakéhosi *svévolného deus absconditus*.

Vyvolení jsou však pevně v rukou Kristových a nikdo a nic je z nich nemůže vyrvat. Kristus je uchovává k věčnému životu. V tom se projevuje u vyvolených jako další znak *trvalost vyvolení*, tedy *dar vytrvalosti*, který je pro Calvina *zásadním znamením vyvolení*. Bez *vytrvalosti* nemá smysl ani *povolání*, ani *víra*.²² *Definici vytrvalosti* Calvin nikde *nepodává*, je však *nasnadě*, že se jedná o *vytrvalost až do konce lidského života*. V případě *vlastní vytrvalosti* se tak objevuje problém, že se *vždy nacházím*

¹⁹ III,14,18.

²⁰ III,24,5.

²¹ Srv. J. CALVIN, *De aeterna praedestinatione Dei*, CR 36, s. 336: „Christum sufficienter pro omnibus passum esse, efficaciter tantum pro electis.“

²² III,24,6. Srv. H. OTTEN, *Prädestination in Calvins theologischer Lehre*, Neukirchen 1968, s. 63, který správně dodává: „Neboť i zbylá signa posteriora electionis jako víra a povolání se skutečnými znamením stávají teprve na základě *perseverance*, protože víra a povolání existují i vně *predestinace*.“

v jejím průběhu a nikdy nedohlédnu na konec. Během života tedy nedokážu nikdy stoprocentně konstatovat, zda mám dar vytrvalosti, to lze zjistit vždy jen ve zpětném ohledu, to však znamená zpoza hranice smrti. Tím je ovšem vytrvalost jako *signum posterius* do značné míry relativizována.²³

Jako další *signa posteriora* uvádí Calvin ta, která jsou závislá na vytrvalosti, tedy povolání (rozumí se zvláštní povolání) a víru (rozumí se pravou víru), vedle nich pak ještě ospravedlnění a slávu, v níž spočívá cíl a plnost vyvolení.²⁴

Jakási *signa posteriora* však existují i v případě zavržených: „Tak jako Pán vyjevuje své *vyvolené* skrze povolání a ospravedlnění, oznamuje *zavrženým* skrze jejich vyloučení z poznání jeho jména a posvěcení jeho Duha, tedy jakoby skrze znamení, jaký soud na ně čeká.“²⁵

Cui bono?

Vedle těchto následných znamení však Calvin s přímým odvoláním na svého oblíbeného a velmi často citovaného Augustína drží tezi, která se na první pohled jeví s předchozími odstavci o znameních v jasném rozporu: *Nevíme a nemůžeme poznat*, kdo je vyvolen a kdo zavržen. Počet vyvolených a zavržených je znám pouze Bohu. Calvin přímo cituje Augustína, přičemž tyto zásadní věty odkazují celé okolní úvahy o predestinaci do patřičných mezí: „Protože nevíme, kdo patří nebo také nepatří k počtu předurčených, máme smýšlet tak, že si přejeme, aby byli blaženi *všichni*. Pak to bude tak, že se budeme snažit každého, s nímž se potkáme, učinit spolupodílníkem pokoje.“²⁶ Zde Calvin tvrdí: nikdo neví, kdo je kdo, proto je zapotřebí vést v kázni všechny, jako kdyby měli být všichni spaseni. Přitom je však z Calvinova hlediska jisté, že všichni spaseni nebudou. Na jednu stranu tedy nelze jinak než pohlížet na všechny jako na potenciálně vyvolené, na druhou stranu je ovšem dosti kousavé vědomí, že mezi nimi ve skutečnosti jsou jedinci, kteří jsou předurčení k zavržení.

Jak je to pak tedy se *signa posteriora*, co podle nich lze poznat? *Signa posteriora* jsou dána člověku, aby podle nich poznával pouze svůj *vlastní* život a pouze své vlastní vyvolení, jsou to *subjektivní znamení*, nikoli znamení pro objektivní tříbení vyvolených a zavržených. Slouží pro zpytování vlastních skutků a vlastního myšlení, nikoli pro posuzování dru-

²³ Srv. H. OTTEN, tamtéž: „Tím, že Calvin činí z perseverance nejneklamnější znamení vyvolení, zakládá jistotu vyvolení na něčem, co je z zkušenosti a reflexy člověka zcela odňato.“

²⁴ III,21,7.

²⁵ Tamtéž.

²⁶ III,23,14; citát z AUGUSTINA, *De correptione et gratia* 15,46; 16,49.

hých. Nejsou to objektivní, konstitutivní měřítka spásy, neboť jejich správné posouzení, schopnost čerpat z nich posílení, vyžaduje vlastní víru. Svá signa posteriora dokáže správně vidět pouze vlastní víra, signa posteriora jsou proto vždy omezena na věřící subjekt.

A také celý Calvinův výklad v Instituci nelze vykládat jinak, než že je určen právě věřícímu člověku, tedy člověku, který patří mezi vyvolené a který se ujišťuje a posiluje ve víře. Calvin píše své dílo v jistotě vlastního vyvolení a vlastní spásy pro spoluvěřící a spoluvyvolené ve zpětném pohledu na vlastní víru. Text má sloužit projasnění, upevnění a posílení již stávající víry, počítá s člověkem, který vychází z jistoty vlastní víry a darované spásy a který poznal Boží milost a lásku, a jakoby zpětně popisuje a systematizuje pohled takového člověka na Boha, sebe i svět. Je to konec konců „Vyučování v křesťanském náboženství“.

Nyní se však v Calvinově teologickém nárysu znovu přihlásí o slovo *zkušenost*,²⁷ která teologický nárys naruší a přinutí Calvina zavést po ekvivokaci pojmu vyvolení a povolání ještě jednu ekvivokaci: v pojmu víry, která stojí na klíčovém místě mezi ontologií a noetikou, která pro člověka tvoří svorník, skrze nějž může poznat své ontologické určení a patřičně je ve svém životě uskutečňovat.

Víra zavržených

Pravou víru má pouze vyvolený, ovšem Calvin mluví o víře i u zavržených: „Osvícení k víře a pravé vnímání působivého účinku Evangelia je ovšem dáno pouze těm, kteří jsou určeni k blaženosti; avšak zkušenost přesto dokazuje, že zavržení jsou občas uchopeni téměř stejným vnitřním pohnutím jako vyvolení, takže se ani podle vlastního úsudku v ničem neliší od vyvolených.“²⁸ V takových případech lze podle Calvina s klidným svědomím mluvit o „*fides temporalis*“, o dočasné víře.²⁹

²⁷ Srv. H. OTTEN, *Prädestination in Calvins theologischer Lehre*, Neukirchen 1968, s. 29: Calvinovo „východisko od empirie podmiňuje od počátku jeho teologický pohled na predestinaci [...]. Tak učinil Calvin již na počátku, ještě než otevřel Biblii, rozhodnutí, které spojuje charakter jeho učení o predestinaci – nezávisle na odpovědi Písma – s otázkou, kterou klade zkušenost.“ Dále srv. K. BARTH, *Gottes Gnadenwahl*, ThExH 47, München 1936, s. 12: „Boží milostivá volba není předmět zkušenosti. Byl to Calvin, kdo nikoli nerad uvedl jako pramen predestinačního učení vedle Písma i „zkušenost“ (*experientia*). Naštěstí, pokud vím, aniž by kdy sám skutečně a zřejmě ze zkušenosti argumentoval. A bylo řečeno příliš mnoho, když se tvrdilo, že své učení na zkušenosti přímo založil. Avšak z toho, že se tento pojem vůbec objeví, lze usuzovat, že patos, s nímž se Calvin tohoto učení zastával, skutečně nepocházel pouze z Písma.“

²⁸ III,2,11.

²⁹ Tamtéž.

Zavržení mají s vyvoleným společný jakýsi „počátek víry“, kdy „Bůh osvětlí jejich nitro natolik, že poznávají jeho milost; avšak toto vnímání odlišuje Bůh přesto od zvláštního svědectví, které dává vyvoleným, takže zavrženým zůstává neznámé mocné působení a požitek milosti. Neboť jim se Bůh neukáže jako milostivý v tom smyslu, že je skutečně vytrhne ze smrti a vezme je pod svou ochranu, nýbrž nechá je zakoušet pouze své (dočasně) přítomné milosrdenství“ [sic!!].³⁰ Zde začíná Calvin balancovat nad propastí: počátek víry je tentýž. I zavržení vnímají Boží milost a Boží milosrdenství, které je způsobeno Bohem samotným, který působí i v zavržených. „Aby je Pán ještě více přemohl a ukázal jejich neomluvitelnost, proniká do jejich nitra natolik, nakolik lze vychutnávat jeho dobrotu bez Ducha jeho dítěte.“³¹ Je to tentýž Bůh, který působí i v zavržených tentýž začátek víry, jeho působení je však jaksi „menší“. Calvin tedy nemůže ani víře zavržených upřít působení Ducha svatého, které je zásadní i pro pravou víru, začíná ovšem *kvantifikovat*: Duch nepronikne tak daleko, aby byl člověk vysvobozen ze smrti, tedy nepronikne až k totální spáse, ovšem jeho zásah je dostačující pro to, aby člověk pocítoval Boží milost a považoval se za věřícího. „Přesto lze o zavržených právem říci, že věří, že je jim Bůh milostiv; neboť i oni vnímají dar smíření, ovšem zmateně a ne dosti jasně.“³² Lze to vůbec říci? Lze pocítovat Boží milost a vnímat smíření a přitom nemít pravou důvěru, která je podle Calvina vyhrazena pouze vyvoleným?³³ Lze být smířen s Bohem, ale nedostat dar spásy? Existuje jedno bez druhého? Kolik je třeba milosti, aby s ní přišla i spása? Co to je za Boha, který si s člověkem takto hraje? Calvin se nakonec uteče k zásadnímu následnému znamení vyvolení, totiž k vytrvalosti: „Pouze věřícím však Bůh daruje ten živý kořen víry, aby vytrvali až do konce. [...] Nic přece nemluví proti tomu, že Bůh osvěcuje určité lidi momentálním vnímáním své milosti, které potom zase přejde.“³⁴ Nakonec vše tedy záleží na vytrvalosti – ta je ovšem, jak se ukázalo výše, během života prakticky nenahlédnutelná. I vytrvalost je ovšem Boží dar, takže Bůh nakonec tu víru, kterou daroval některým zavrženým lidem, zase odejme, „obere je [...] brzy o schopnost slyšet jeho slovo, brzy je zaslepí a zatvrdí je skrze

³⁰ Tamtéž.

³¹ Tamtéž.

³² Tamtéž.

³³ Tamtéž.

³⁴ Tamtéž. Podobně III,24,7: „Také nepopírám, že se u zavržených nacházejí tatáž znamení povolání jako u vyvolených; avšak неотřesitelnou pevnost vyvolení, o které tvrdím, že ji věřící berou ze slova Evangelia, tu zavrženým v žádném případě nepřiznám!“

kázání slova o to více“.³⁵ Víra zavržených je tak nakonec pouhá Boží hříčka s padlým člověkem, mohutná a ironická demonstrace Boží neomezené moci a síly, jíž je člověk zcela sražen, utlučen a odhozen. Nelze ovšem říci, že by si to ve svém hříchu nezasloužil.³⁶ Důvodem pro takové Boží jednání zde ovšem není znovu nic jiného, než nepochopitelná Boží vůle.

Takto Calvin krouží okolo tohoto tématu i dále, snaží se najít další a další rozdíly v míře lidské víry a působení Ducha. Nakonec je však chyba v zavržených samotných: „Nemusí to být pokrytectví, pokud se zdá, že lidé, kteří nemají pravou víru, přesto věří; nemusí, protože se nechávají pohánět nenadálou horlivostí, a tak sami sebe klamou falešným názorem. Bezpochyby je přitom opanovala lenost, takže nezkoumají své srdce natolik důkladně, jak by to bylo správné.“ Calvin zde takové lidi obviňuje z pouhé „jistoty těla“.³⁷ „Neboť odpuštění hříchu zpečetňuje Duch svatý ve vlastním smyslu pouze ve vyvolených.“³⁸ Nakonec se tedy ukazuje, že víra může být velmi klamavé *signum posterius*.³⁹ Jediné, co rozhoduje, je odvěké Boží vyvolení.

Ovšem je-li víra natolik klamavá, jak je to pak se mnou samotným, s mojí vírou, s mým vlastním vyvolením?

Fides temporalis: articulus stantis et cadentis praedestinationis?

Fides temporalis je u Calvina relativně zasutý a nenápadný problém, je muž ani sekundární literatura povětšinou nepřikládá větší význam.⁴⁰ Celá úhledná stavba Calvinova pojetí víry a predestinace se zde však rozkládá zevnitř v tom nejcitlivějším bodě: v přechodu mezi ontologií a noetikou, mezi Božím předurčením a lidským životem, v bodě, kde se protíná horizontála a vertikála – formulováno shora: v působení Ducha svatého v člověku; formulováno zdola: ve víře člověka.

Fides temporalis jako další z mnoha Calvinových ekvivokací není a nesmí být pravou vírou, protože tu mají pouze vyvolení. Sám Calvin však

³⁵ Tamtéž.

³⁶ Srv. III,24,14: „Zavržení netrpí nic, co by nebylo ve shodě s Božím nekonečně spravedlivým soudem!“

³⁷ III,24,7. Fakticky jde tedy o rozlišování certitudo a securitas, přestože Calvin zde není vždy pojmově precizní. Srv. H. OTTEN, *Prädestination in Calvins theologischer Lehre*, Neukirchen 1968, s. 60.

³⁸ III,2,11.

³⁹ Proti tomu srv. Calvinův *Commentarius in evangelium Iohannis* 6,40, CR 75,147: „Pro každého je jeho víra dostačujícím svědkem věčné Boží predestinace.“

⁴⁰ Nejlépe asi W. KRUSCHE, *Das Wirken des Heiligen Geistes nach Calvin*, Berlin 1957, s. 248–255.

těžko hledá rozdíly a jeho tvrzení v tomto bodě mají spíše povahu postulatů a dogmatických přání, než že by dokázal přednést jasné argumenty. Důvodem této rozmlženosti a nerozhodnosti je *směšování* různých přístupů a kritérií:

Na prvopočátku problémů stojí černobílé rozdělení lidstva od věčnosti. V predestinaci je definitivně rozhodnuto o vyvolených i zavržených, o bílých i černých, avšak v rámci běžného života pak Calvin jen obtížně vysvětluje fenomény, které se pohybují mezi těmito extrémy: především černou, která se tváří jako bílá.

S tím velmi úzce souvisí skutečnost, že se zde do konfliktu dostává již zmíněný *teologický názor a zkušenost*. Calvin na jedné straně postupuje přísně teologicky, stanoví si jasná teologická východiska a domyslí je do současné skutečnosti. Pak mu ovšem do této teologické konstrukce masivně vstoupí zkušenost a již vystavěnou konstrukci poboří a prorazí, takže tato nakonec není schopná nadále stát. Namísto toho, aby zvěst evangelia ukázala i naši běžnou zkušenost v novém světle, funguje zde zkušenost naopak jako korektiv teologického vidění, který do teologické stavby vnáší cizorodé prvky, které ji zevnitř rozkládají, takže Calvin nakonec upadá do rozporů a není schopen svá teologická východiska plně dodržet. To se projevuje v první řadě v jeho častých ekvivokacích, jimiž si pomáhá z této šlamastyky ven, které však problémy neřeší. Calvin není schopen udat jasné rozdíly mezi vírou zavržených a vyvolených, není s to dodržet zásadu, že nemáme u druhých lidí pátrat, zda jsou vyvolení či zavržení a některá biblická místa musí oslabit a omezit pouze na vyvolené.

Tentýž problém lze popsat také jako konflikt mezi *teologií 1. a 2. článku*, tedy mezi učením o Bohu, reprezentovaným zde predestinací, a christologií. Na jedné straně je Christus speculum praedestinationis, na druhé straně však i nad christologií vládne predestinace, takže Kristus nakonec přišel pouze pro vyvolené; Boží prelapsární soud nad zavrženými je nezvratný. Funkcí Ježíše Krista je pouze dovést vyvolené k uvědomění si a poznání vlastního již předem daného osudu. Kristus a Boží všemohoucnost zde stojí proti sobě s tím, že christologie nakonec musí ustoupit do patřičných mezí. Výše zmíněná kvantifikace v pneumatologii nakonec de facto vede i zde k *ekvivokaci*, protože pod působením Ducha svatého Calvin pokaždé rozumí aktivitu s totálně (a fatálně) odlišným výsledkem: ve vyvolených působí Duch slyšení slova, proražení bariéry hříchu a jeho odpuštění, úplné a trvalé zakoušení Boží milosti. Tentýž Duch působí i v zavržených a začátek jeho působení (initium fidei) je stejný jako v předchozím případě. Dále se však jeho působení v určitém momentě zastaví, takže nedojde až k plnosti. Dojde ovšem značně daleko: takový člověk pociťuje

Boží milost a milosrdenství, dokonce smíření s Bohem, ale přesto všechno Duch svatý neprorazí bariéru hříchu a hřích neodpustí (!!), pouze ho ukáže v jeho velikosti a hrůznosti. Záhy takového člověka opustí a ponechá ho jeho vlastnímu osudu. Tato ekvivokace je ze všech nejdůsažnější a nejhorší, protože končí výsledkem, nad nějž odlišnějšího není: na jedné straně věčný život, na druhé straně věčná smrt, obojí v důsledku působení téhož Ducha stejným, a přece nestejným způsobem.

Souhrnně lze říci, že zásadní chybou Calvinova provedení učení o predestinaci a víře není tolik jeho základní teologická černobilá koncepce vyvolení a zavržení, jako skutečnost, že Calvin *roztrhává dílo Trojice navenek*. Bůh v prvním kroku jedná remoto Christo, když odděluje již ve věčnosti kozly od ovcí, a teprve pak dává prostor Kristu, který přichází, aby ovce dovedl do svého ovčince. Kdyby měl Calvin dodržet tezi o nerozdílném působení Trojice, musel by Kristus přijít ke slovu i v *případě zavržených*.⁴¹ Ti však zůstávají cele mimo jeho dosah a tento Bůh remoto Christo, jakýsi prvotní deus absconditus, se stává strašákem, noční můrou, která zcela svévolně a nemilosrdně tříbí i to, co ještě není. Zákon je odtržen od Evangelia, opus alienum Dei se staví rovnocenně vedle opus proprium, dělení budoucího lidstva probíhá podle zásady partim-partim. Pouze jedna část se tak v budoucnu stane simul iusta, simul peccatrix, druhá část zůstane semper peccatrix. A to vše pod heslem Ad maiorem gloriam Dei.

V případě pneumatologie se Calvin nejprve snaží udržet zásadu, že Duch svatý není nikdo jiný než Duch Kristův,⁴² avšak ani to neplatí zcela. Vždyť je to právě Duch svatý, který působí i v zavržených fides temporalis, tedy působí také tam, kam Kristus nemá přístup, kam Evangelium nesažá, leč pouze zvnějšku jako kázání slova. Takto Duch zavrženým právě *nepřináší* Krista a celé jeho konání slouží pouze tomu, aby odkryl a velmi masivně ukázal hloubku hříchu.

V důsledku těchto problémů tak problém fides temporalis nezůstává omezen pouze na víru zavržených, ale prolamuje se i mimo ni, do oblasti původně zcela jisté a netknuté, do oblasti dosavadní jistoty víry vyvolených. Ve víře vyvolených i zavržených existují identické znaky, obojí působí tentýž Duch. Základním rozdílem mezi oběma, a tedy základním

⁴¹ Srv. K. BARTH, *Gottes Gnadenwahl*, ThExH 47, München 1936 s. 19: „Copak je Ježíš Kristus pouze nositelem Božího Ano k člověku? Není jím, aniž by zároveň byl nositelem Božího Ne?“

⁴² Srv. III,2,12: „Neboť Duch lásky je dán pouze Kristu, aby jej Kristus vkládal i do svých údů.“

identifikačním bodem by měla být vytrvalost – která je však neověřitelná. Mohu tedy vůbec nějak poznat, zda jsem vyvolen či zavržen? Není moje dosavadní víra, v níž jsem požíval jistoty spasení a vyvolení, pouze sebeklamem, pouze dočasnou záležitostí, která jednou pomine a odhalí mě jako zavrženého? Odkud mám nyní čerpat jistotu, když veškeré jistoty padly? Na místo jistoty zde vstupují obavy, strach, pochybnosti a nejistota. Přesně to by ovšem byly známky zavržení. Postulovat nad nimi jakousi prvotní jistotu, kterou už si člověk musí přinést, tváří v tvář tomuto mohutnému zpochybnění nelze. Tím však padá základní a předpokládaný pohled člověka, k němuž Calvin mluví, totiž člověka, který má jistotu spásy a svého vyvolení a vděčně pohlíží na své vyvolení z milosti, které ho má v jeho jistotě víry ještě posilovat.⁴³ A právě tato subjektivní jistota je zde zcela zničena. Možnost, že moje vlastní víra je klam, pouhá *fides temporalis*, zůstává trvale otevřená a silnější než tato možnost není žádné zaslíbení ani teologický pohled. Zásada, že nevíme, kdo je vyvolen a kdo zavržen, se tak rozšiřuje i na mě samého.

Nevyhnutelně se klade otázka, zda je taková koncepce ještě stále *biblická*.⁴⁴ Calvin nedokáže vidět v souhledu Boží lásku a Boží soud, Bůh je buď láska nebo soudce, pro jedny toto, pro druhé ono.⁴⁵ Plíživě se mu do jeho pojetí vloudil prvek, který by byl z hlediska myšlenky Boha jako spravedlivého soudce nad totální porušeností člověka pochopitelný, avšak z pohledu Evangelia je neznámý: motiv Boží hry s člověkem, ironie a sarkasmu. Z hlediska oprávněnosti na to Bůh jistě právo má, Evangelium však mluví o tom, že právě toto Bůh dělat nechce.

Calvinův pokus rozvinout myšlenku predestinace je v zásadě legitimní. V tomto konkrétním provedení, které nakonec končí ekvivokacemi a pochybnými kvantifikacemi bez biblického základu, však jeho snaha říci

⁴³ Správně W. KRUSCHE, *Das Wirken des Heiligen Geistes nach Calvin*, Berlin 1957, s. 254: „Jednoduché, nereflekované důvěřování příslibu spásy ve slovu zjevně nelze konsekventně dodržet. Touha být si jist nejen spásou ve víře, nýbrž i vírou samotnou, se hlásí jmenovitě tam, kde se do zorného pole posouvá fenomén dočasné víry, který je tolik podobný fenoménu pravé víry.“

⁴⁴ Nelze souhlasit s W. NIESELEM, *Die Theologie Calvins*, Neukirchen 1957, s. 160, že Calvin „říká o zavržených jen málo. Drží se prostě toho, co nám o tom dává vědět Bible“. Calvin toho ví o zavržených podstatně víc a v tom je právě problém.

⁴⁵ Srv. H. OTTEN, *Prädestination in Calvins theologischer Lehre*, Neukirchen 1968, s. 87: „Zatímco Písmo udržuje vedle sebe paradox partikularity a universalismu, aby tak dosvědčilo iracionalitu Božího jednání při vyvolení, systematizoval Calvin kvůli své obranné pozici Boží jednání a shrnul je do formule: partikularita predestinace. Pro tento proces systematizace bylo osudným východisko problému predestinace, totiž empirická skutečnost víry a nevíry.“

více znamenala méně. „Calvinova na tomto místě poněkud umělá konstrukce se mi jeví jako velmi poučný příklad pro to, že ve stopách mistra a jako jeho žáci zde přece jen musíme jít poněkud jinou cestou!“⁴⁶

⁴⁶ K. BARTH, *Gottes Gnadenwahl*, ThExH 1947, München 1936, s. 49.